

Інна МАРТИНЮК,
вчитель початкових класів
Малинської ЗОШ І–ІІІ ст. № 2
(Житомирська обл.)

Вивчення особливостей характеру молодшого школяра як передумова успішного навчання

Закон України "Про освіту" наголошує, що в умовах переходу від авторитаризму до гуманного демократичного суспільства система виховання має ґрунтуватися на духовних цінностях [2]. Тому формування морально-духовної життєво компетентної особистості, яка успішно самореалізується в соціумі як громадянин, сім'янин, професіонал, – пріоритетне завдання будь-якого цивілізованого суспільства [5].

Покликання школи ХХІ століття – виховання високоморальних особистостей з широким світоглядом. У такій школі учень – не пасивний суб'єкт, а творець, активний учасник подій, в ній він здобуває моральні якості й цінності, які згодом реалізуються в конкретних вчинках.

Вступ дитини до школи – початок нового періоду її життя, пов'язаний з новою системою вимог щодо неї. Діти починають нову, суспільну за своїм змістом і функцією діяльність – навчальну. Їхні взаємини з дорослими й однолітками визначаються тепер тим, як вони виконують свої соціально значущі обов'язки.

За віковою періодизацією, прийнятою українськими психологами та педагогами, період життя дітей від шести до одинадцяти років називається молодшим шкільним віком. При визначенні його меж враховуються особливості психічного та фізичного розвитку дітей [6].

Протягом молодшого шкільного віку продовжується ріст і розвиток організму дитини, змінюються пропорції тіла, зокрема співвідношення голови та довжини тіла. Активно розвивається м'язова система, ріст серцевого м'яза. Вага мозку першокласника наближається до ваги мозку дорослої людини. Нервовій системі властива висока пластичність, що забезпечує її здатність фіксувати впливи середовища, готовність реагувати на них. Підвищується рухливість нервових процесів, що дає змогу швидко змінювати поведінку відповідно до вимог учителя. Зростає роль другої сигнальної системи (мови) в аналізі й синтезі вражень від зовнішнього світу,

утворенні тимчасових нервових зв'язків, виробленні нових дій та операцій, формуванні динамічних стереотипів [1].

Навчання в школі потребує від дитини серйозних розумових зусиль і сприяє вдосконаленню всієї її пізнавальної сфери. Пізнавальні процеси молодшого школяра стають цілеспрямованішими, більш осмисленими. Розвиток пам'яті характеризується як кількісними, так і якісними змінами. Активізація довільної пам'яті супроводжується збереженням мимовільної, так само як механічне запам'ятовування співіснує з осмисленим. Учіння викликає потужний розвиток словесно-логічної пам'яті, хоча образна все ще домінує. Навчальна діяльність сприяє розвиткові уяви та її переходу від репродуктивних до творчих форм. Хоча провідним видом мислення молодших школярів залишається наочно-образне, однак учіння забезпечує зростання абстрактних компонентів. У ході навчання учні початкової школи використовують практично всі операції мислення, а особливо активно – порівняння, аналіз та синтез, узагальнення та конкретизацію. Доступними й правильними для дітей цього віку є базові мисленеві форми – поняття, судження, міркування й умовисновки. Виникає здатність дитини до аналізу своїх розумових процесів – рефлексія.

Молодший шкільний вік – період інтенсивного формування навчальної діяльності. Гра для школяра стає менш значущою, ніж навчання [4].

Цей віковий період характеризується певними психологічними особливостями:

- перебудова пізнавальних процесів – формування довільності;
- розвиток саморегуляції поведінки, волі;
- засвоєння вмінь читання, письма, обчислень, накопичення знань;
- розширення сфери спілкування;
- формування самооцінки, впевненості в собі, компетентності;
- зневіра у власних силах, втрата інтересу до навчання.

Розвитку кожної людини притаманні загальні й особливі властивості, риси. Загальні – властиві всім людям певного віку; особливі вирізняють окрему людину. Особливі риси називають індивідуальними, а особистість з яскраво вираженими особливими рисами – індивідуальністю.

Індивідуальність характеризується сукупністю інтелектуальних, вольових, моральних, соціальних та інших рис людини, які постійно вирізняють одну людину від інших.

До індивідуальних особливостей належать своєрідність відчуттів, сприймання, мислення, пам'яті, уяви, особливості інтересів, нахилів, здібностей, темпераменту, характеру особистості.

Кожній дитині притаманні індивідуальні властивості нервової системи: темперамент, інтереси, здібності, особливості мислення, уяви, пам'яті, емоції, воля, активність, темп роботи, швидкість засвоєння навичок тощо. Ціла низка відмінностей формуються у людини протягом життя, але є й вроджені особливості, до яких належать типологічні риси вищої нервової діяльності – темперамент.

Темперамент визначається не однією якою-небудь властивістю нервової системи, а їх поєднанням. Враховуючи це, І.П.Павлов, об'єднавши в групі відповідні властивості, назвав їх типом нервової системи і виділив з них основні: сильний, урівноважений, рухливий; сильний, урівноважений, інертний; сильний неурівноважений (з домінуванням процесу збудження); слабкий.

Відмінності темпераменту починають виявлятися вже з раннього дитинства. Завдання вчителів – враховувати це в навчальній діяльності.

Особливості школярів з різним типом темпераменту [6].

Холеричний. Мають неурівноважену нервову систему. Зазвичай швидко реагують на запропоновані завдання, але відповідають часто необмірковано, не встигають себе гальмувати, виявляють нетерпіння. Захоплюючись чимось, починають працювати з повною віддачею, але швидко втрачають інтерес. Значно переоцінюють свої здібності. Для деяких дітей характерним є чергування позитивних циклів, коли спостерігається підйом працездатності, з негативними циклами, під час яких "усе валиться з рук". Навчальна діяльність холерика в період піднесення характеризується творчістю, логічністю, самостійністю, у період спаду має сумбурний характер.

Сангвіністичний. Відповіді обдумані, аргументовані (пояснюється їхньою сильною, урівноваженою нервовою системою).

Вирізняється високою швидкістю реакції на те, що відбувається довкола у процесі навчальної діяль-

ності. Характеризується відносною стабільністю працездатності.

Флегматичний. Мають високу працездатність, але повільно реагують на все, що відбувається довкола, небалакучі, що іноді створює ілюзію недостатнього засвоєння ними матеріалу. Міцно запам'ятовують усе засвоєне і довго зберігають у пам'яті вивчений матеріал.

Меланхолійний. Мають слабку нервову систему і підвищену чутливість, тому, опинившись у ситуації несподіваного запитання, можуть впасти в "ступор", розгубитися, навіть знаючи навчальний матеріал. Швидко втомлюються і втрачають працездатність. Невпевнені в собі, звідси – занижена самооцінка. Часто мають яскраво виражені художні та інтелектуальні здібності.

Але це не означає, що кожна людина може віднести себе до одного з перелічених типів темпераменту в його чистому вигляді, оскільки такий темперамент зустрічається в житті досить рідко і швидше в дитячому віці. Якщо в характері дитини виявлені й домінують риси того чи іншого типу темпераменту, його відносять до одного з чотирьох зазначених типів.

Результативність навчально-виховного процесу значною мірою залежить від урахування індивідуальних особливостей характеру кожного учня. Причому – це не пристосування мети й змісту навчання та виховання до окремих школярів, а пристосовування прийомів, методів і форм педагогічного впливу до індивідуальних їх особливостей, аби забезпечити запрограмований рівень розвитку особистості. Такий підхід створює найсприятливіші умови для розвитку пізнавальних можливостей, активності, схильності й обдаровань кожного учня. Його потребують насамперед діти, які виявляють неадекватну поведінку, обмежені, нерозвинені здібності, мають чітко виражені відхилення в розвитку [3].

Якими діти народжуються, ні від кого не залежить, але щоб вони завдяки правильному вихованню стали хорошими – це в наших силах, зауважував Плутарх. І саме особистісно зорієнтований підхід створює найсприятливіші можливості для розвитку пізнавальних сил, активності, схильності і талантів кожного учня. Такого підходу потребують насамперед важкі вихованці, малоздібні школярі, а також діти з чітко вираженою затримкою розвитку.

Працюючи над цією темою, ми виокремили систему рекомендацій щодо роботи з дітьми з різними індивідуально-типологічними особливостями.

Холеричний. Заохочувати цілеспрямованість, сумлінність, енергійність. Формувати адекватну поведінку. Враховувати позитивне ставлення до всього нового. Організовувати їхню діяльність так,

щоб вона не призводила до перезбудження (гучні звуки, змагання). Практикувати ігри, які сприяли б процесам гальмування ("Мовчання"). Пропонувати цікаві додаткові завдання, але тільки за умови якісного виконання основної роботи. Дозувати завдання малими частинами, не ставлячи перспективного завдання на весь урок. Пропонувати додаткові завдання, що передбачають елементарні фізичні дії: витерти дошку, підготувати наочність, роздати посібники. Залучати цих дітей до активної позашкільної роботи.

Сангвіністичний. Боротися з прагненням дітей швидко досягти мети, уникаючи перешкод. Заохочувати оптимізм і працездатність. Пропонувати додаткові завдання, надавати допомогу слабшому учневі. Організовувати змагання, спонукати до творчої діяльності. Зацікавлювати іграми з елементами пошуку та творчості, шляхом генерування ідей (запропонувати та зафіксувати за короткий проміжок часу якомога більше ідей для розв'язання складної ситуації); евристичними запитаннями, що спонукають до елементарних дослідницьких дій.

Флегматичний. Розвивати комунікативні властивості, терпіння для досягнення складних цілей. Терпляче ставитися до повільного темпу роботи. Допомогати в складних ситуаціях, дозволяти виконувати не всі завдання або збільшити час на їх виконання. Не створювати ситуацію неочікуваного опитування. Не порівнювати з більш успішними однокласниками. Оцінювати не лише результат, а й старання.

Меланхолійний. Формувати впевненість у собі. Спіратися на доброзичливість і м'якість, у спілкуванні висловлювати співчуття й розуміння. Врахо-

увати глибину й тривалість емоційних переживань. Привчати учнів планувати свою діяльність, розумно розподіляти час і збалансовувати тривалість праці та відпочинку. Залучати до спільної праці з дорослими. Пропонувати завдання переважно цікавого характеру. Оскільки меланхоліки здатні працювати на уроці тільки в повільному темпі, використовувати ті самі методичні прийоми, що й під час роботи з флегматиками.

Формуючи індивідуальний стиль навчальної діяльності у молодших школярів, учитель має створювати такі умови, які б забезпечили оптимальний вплив типові темпераменту учнів на процес засвоєння навчального матеріалу. Саме це дає змогу виявляти найхарактерніші реакції, пов'язані з типом вищої нервової діяльності й темпераменту, змодельювати умови, потрібні для нагромадження знань, умінь та навичок школярів.

Л і т е р а т у р а

1. Вікова психологія : навч. посіб. / М. В. Савчин, Л. П. Василенко. – 2-ге вид., доповн. – К. : Академ-видав, 2011. – 384 с. – (Серія "Альма-матер").
2. Закон України "Про освіту".
3. Індивідуальні особливості молодших школярів та застосування їх в навчально-виховному процесі. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://5ka.at.ua/load/pedagogika>
4. Кутіщенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій). 2-ге вид.: Навч. посіб. – К. : Центр навчальної літератури, 2010. – 128 с.
5. Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 31.10.2011 № 1243 "Основні орієнтири виховання учнів 1–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України".
6. Туріщева Л. В. 101 схема й таблиця. На допомогу шкільному психологу. / Л.В.Туріщева. – Х. : Вид. група "Основа", 2008. – 94 с.